

INKLYUZIV TA'LIMNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Denov Tadbirkorlik va pedagogika insitituti Pedagogika yo'nalishi
101-guruh talabasi Ergashova Nozima Qahramon qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni hamda insonparvarlik tamoyillari asosidagi rivojlanish yo'nalishlari keng yoritilgan. Inklyuziv ta'lim — bu har bir bolaning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayoniga to'liq jalb etish tizimi bo'lib, uning asosiy maqsadi barcha bolalarga teng ta'lim olish sharoitini yaratishdan iborat. Maqolada inklyuziv ta'limning nazariy poydevorini tashkil etuvchi insonparvarlik, demokratik, sotsiopsixologik va pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, nazariy asoslar, metodologik tamoyillar, insonparvarlik, teng imkoniyatlar, demokratik yondashuv, individual rivojlanish, ijtimoiy integratsiya, differensial o'qitish, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Kirish.

XXI asr ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri bu — inklyuziv ta'limdir. Inklyuziv ta'lim (lotincha “includere” – “ichiga kiritmoq”, “qo'shmoq”) degani – barcha bolalar, shu jumladan jismoniy, aqliy, ruhiy yoki ijtimoiy jihatdan farq qiluvchi bolalarni umumiy ta'lim tizimiga to'liq jalb etish, ularning ta'lim olish huquqini teng asosda ta'minlash demakdir.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi — “Hech kimni orqada qoldirmaslik” tamoyiliga asoslanadi. Bu tizimda barcha bolalar, ularning ehtiyojidan qat'i nazar, birgalikda o'qish, rivojlanish va ijtimoiy hayotda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mazkur yondashuvning maqsadi – jamiyatda adolatli va insonparvar muhit yaratish, bolalarning o'z salohiyatini to'liq namoyon etishlariga imkon berishdir. Inklyuziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarga, balki butun sinfdagi bolalarning o'zaro hurmat, bag'rikenglik, hamjihatlikni o'rganishlariga ham yordam beradi.

Bu tizimning mohiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Ta'lim jarayonida barcha bolalarning ehtiyojlarini e'tiborga olish;

Maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyat hayotiga integratsiya qilish;

Ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish;

Ota-onalar, o'qituvchilar, psixologlar va ijtimoiy xodimlarning hamkorligini yo'lga qo'yish;

Farqlarni muammo emas, balki boylik sifatida ko'rish. Inklyuziv ta'lim – bu faqat “nogiron bolalar” ta'limi emas, balki barcha farqli ehtiyojli bolalar uchun moslashgan yagona tizimdir.

Asosiy qism.

Hozirgi davrda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — har bir shaxsga, u kim bo'lishidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish imkonini yaratishdir. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogika fanining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Inklyuziv ta'lim deganda — jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki boshqa imkoniyati cheklangan bolalar bilan bir qatorda, barcha bolalarning umumiy ta'lim muassasalarida birgalikda o'qishi va tarbiyalanishi tushuniladi. Bu tizim nogironligi bo'lgan yoki ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj bolalarning jamiyatga moslashuvini, ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'limning dolzarbligi shundan iboratki,

har bir bolaning insoniy qadr-qimmatini e'tirof etadi;

ta'limda teng imkoniyat yaratadi;

jamiyatda diskriminatsiyani kamaytiradi.

ijtimoiy adolat va hamjihatlik g'oyalarini mustahkamlaydi.

Dunyo miqyosida inklyuziv ta'lim inson huquqlarini himoya qiluvchi xalqaro hujjatlar asosida shakllangan. Xususan, BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (2006), Salamanka deklaratsiyasi (1994) va UNESCO tavsiyalari bu borada asosiy hujjatlar hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limning nazariy poydevori bir nechta ilmiy yondashuvlar asosida shakllangan bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

Bu yondashuv ta'lim jarayonida har bir bolani shaxs sifatida tan olishni, uning qadr-qimmatini hurmat qilishni nazarda tutadi. Har bir bola o'ziga xos, takrorlanmas shaxsdir va u ta'lim olish, rivojlanish huquqiga ega. O'qituvchi bolaning kamchiliklariga emas, balki uning kuchli jihatlariga tayangan holda ta'limni tashkil etadi.

Demokratik yondashuv ta'limni barcha uchun ochiq qilishni, tenglik va erkinlikni ta'minlashni maqsad qiladi. Bu yondashuvda ta'lim muassasasi nafaqat o'qitish joyi, balki ijtimoiy hamkorlik makoni sifatida qaraladi.

Inklyuziv muhitda bolaning ijtimoiy moslashuvi muhim o'rin tutadi. Shuning uchun bu yondashuv bola shaxsining psixologik holati, o'ziga ishonchi, ijtimoiy munosabatlari va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Inklyuziv muhitda sog'lom bolalar ham empatiya, bag'rikenglik va mehr-shafqat tuyg'ularini o'zlashtiradilar.

Bu yondashuvga ko'ra, bola bilimni tayyor holatda emas, balki faol o'zlashtirish, ya'ni tajriba, o'yin, muloqot orqali o'rganadi. O'qituvchi bu jarayonda yo'naltiruvchi rol o'ynaydi. Bu nazariya inklyuziv ta'limda ayniqsa muhim, chunki u turli qobiliyatdagi bolalarni birgalikda faol o'rganishga undaydi.

Inklyuziv ta'limning metodologiyasi — bu ta'limni rejalashtirish, tashkil etish, o'qitish va baholashning ilmiy asoslangan tizimidir. U quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

Asosiy metodologik tamoyillar

1. Tenglik va adolat — barcha bolalar uchun bir xil sharoit yaratish.

2. Individual yondashuv — har bir bolaning ehtiyojiga mos ta'lim metodini tanlash.

3. Moslashuvchanlik — o'quv dasturlari va uslublarni turli ehtiyojlarga qarab o'zgartirish.

4. Hamkorlik — o'qituvchi, ota-ona, psixolog va defektologlar o'rtasida doimiy aloqani ta'minlash.

5. Qo'llab-quvvatlash — bolalarga doimiy ruhiy va pedagogik yordam ko'rsatish.

Differensial o'qitish metodi – bolalarning bilim darajasiga qarab mashg'ulotlarni moslashtirish;

Multisensorli o'qitish – eshitish, ko'rish, harakat sezgilarini birgalikda qo'llash orqali o'rganish;

Kooperativ (hamkorlikda o'qitish) – bolalar bir-biriga yordam berish orqali bilim olishadi;

Raqamli texnologiyalar – interaktiv taxta, audio-video vositalar, maxsus ilovalardan foydalanish;

O'yinli metodlar – ijtimoiy rolli o'yinlar orqali muloqot, empatiya va jamoaviylikni rivojlantirish.

Inklyuziv ta'limda baholash har bir bolaning shaxsiy rivojlanish darajasini e'tiborga olgan holda amalga oshiriladi. An'anaviy "baho" tizimidan ko'ra, bolaning rivojlanish dinamikasi, harakatlanish yo'nalishi tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda inklyuziv ta'lim sohasida katta islohotlar amalga oshirilmoqda. 2021-yilda qabul qilingan "Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2021–2025)" ushbu yo'nalishdagi huquqiy asosni yaratdi.

Mazkur hujjatga ko'ra quyidagi yo'nalishlarda ishlar olib borilmoqda:

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim muassasalarini tashkil etish;

Pedagoglarning malakasini oshirish, inklyuziv ta'lim bo'yicha trening va kurslar tashkil etish;

Infratuzilmani moslashtirish — panduslar, liftlar, akustik tizimlar, maxsus texnika bilan jihozlash;

Ta'lim dasturlarini yangilash, bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish;

Jamiyatda ijobiy qarashlarni shakllantirish, inklyuziya madaniyatini rivojlantirish.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim O'zbekistonda nafaqat maktablarda, balki maktabgacha ta'lim muassasalarida ham keng joriy etilmoqda. Maktabgacha ta'limda bu tizim bolalarni tengdoshlar bilan birga o'ynash, o'rganish, muloqot qilish orqali ijtimoiylashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Inklyuziv ta'lim — bu zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va insonparvar yo'nalishlaridan biri bo'lib, har bir bolaning ta'lim olish, rivojlanish va jamiyatda o'z o'rnini topish huquqini to'liq ta'minlashga qaratilgan tizimdir. Uning asosiy g'oyasi "Hech kimni chetda qoldirmaslik" tamoyiliga asoslanadi. Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning nazariy asoslari insonparvarlik, demokratik va konstruktivistik yondashuvlarga tayangan holda rivojlangan. Ularning barchasi bolani shaxs sifatida qadrlash, uning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini inobatga olish zarurligini ta'kidlaydi. Bu yondashuvlar ta'limni faqat bilim berish emas, balki insonning ijtimoiy va ma'naviy kamolotini ta'minlovchi jarayon sifatida ko'rishga undaydi. Inklyuziv ta'limning metodologik asoslari ham zamonaviy pedagogika tamoyillariga tayanadi. Xususan, tenglik, moslashuvchanlik, individual yondashuv, hamkorlik va ijtimoiy integratsiya tamoyillari bu tizimning amaliy poydevorini tashkil etadi. Har bir bola o'ziga xos o'rganish uslubiga ega bo'lganligi uchun, inklyuziv ta'limda o'qituvchi metodlarni moslashtiradi, turli vositalar, texnologiyalar va o'yinli yondashuvlardan foydalanadi. Inklyuziv muhitda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki

ruhiy tayanch, yo'l ko'rsatuvchi va motivator sifatida ham muhim o'rin tutadi. Uning kasbiy madaniyati, bag'rikengligi, psixologik sezgirliigi bolalarning o'z imkoniyatlarini namoyon etishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish, ularga maxsus metodik yordam ko'rsatish ta'lim sifati uchun zarur shartdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4884-son qarori. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori. – Toshkent, 2020.
3. "Maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Inklyuziv ta'limni joriy etish konsepsiyasi" to'g'risidagi qarori. – Toshkent, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim sifati nazorat qilish davlat inspeksiyasi hisobotlari. – Toshkent, 2023.
6. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. – Geneva: International Conference on Education, 2008.
7. UNICEF. The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education. – New York, 2012.
8. Booth, T. & Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2011.
9. Florian, L. Reimagining Special Education: Why New Approaches are Needed. – Educational Review, 2019.